

УДК 347.44

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.39>

ОСНОВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УКЛАДЕННЯ ПРАВочИНІВ

Фляжнікова Я.В.,
доктор філософії,
старший викладач кафедри
соціально-економічних дисциплін
Комунального закладу вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»

Юзько Т.М.,
доктор філософії,
завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін
Комунального закладу вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»

Фляжнікова Я.В., Юзько Т.М. Основні шляхи удосконалення укладення правочинів.

Ця стаття присвячена розгляду деяких пропозицій щодо основних шляхів удосконалення укладення правочинів у цивільному праві. Розглядається правочин у цивільному праві, як основний елемент виникнення, зміни, або припинення цивільних правовідносин між їх учасниками.

У статті звернута увага на особливості укладення правочинів, також розглянуто труднощі, що виникають у судовій практиці у розрізненні поняття «правочин» від суміжних понять.

При цьому, у даній статті проаналізовано деякі аспекти судової практики, що виникає із проблеми щодо розуміння та визначенням односторонніх правочинів, де зазначається, що до них можна віднести: видач та скасування довіреності; прийняття чи збереження зробленої речі; повідомлення одним співвласником інших співвласників про продаж своєї частки у спільній власності; пропозицію про продаж майна; публічну обіцянку винагороди за віднайдення загубленої речі; складення, зміну та скасування заповіту; прийняття спадщини і відмову від неї тощо.

Також, у цій статті, враховано те, що при розгляді спорів про недійсність правочинів судам потрібно розмежовувати недійсні та неукладені правочини, тобто такі, в яких відсутні встановлені законодавством необхідні умови для їхнього укладення (наприклад, відсутня згода щодо всіх істотних умов, передбачених законодавством).

У висновках запропоновані основні шляхи удосконалення укладення правочинів, до яких віднесено такі, як: економічні – укладення правочинів здійснюється з метою забезпечення та покращення стану загальної економіки країни; політичні – укладення правочинів у цивільному праві між учасниками цивільних правовідносин забезпечує загальний добробут держави та добробут суспільства загалом; соціальні – укладення правочинів між учасниками цивільних правовідносин обумовлене соціальною політикою держави, де правовий статус людини і громадянина відіграє значну роль; правові – укладення правочинів у цивільному праві зумовлене правовими аспектами, де правочини укладаються між учасниками цивільних правовідносин згідно з чинними положеннями нормативно-правових актів; культурні – передбачено проведення культурно-просвітницької роботи, де будуть передбачатись здійснення певних заходів, які позитивно вплинуть на удосконалення процедури укладення правочинів між учасниками цивільних правовідносин згідно вимог чинного законодавства.

Ключові слова: правочин, суспільні відносини, юридичний факт, процедура удосконалення, основні шляхи.

Flyazhnikova Y.V., Yuzko T.M. The main ways of improving the conclusion of transactions.

This article is devoted to consideration and proposals regarding the main ways of improving the conclusion of transactions in civil law. The deed in civil law is considered as the main element of annulment, change, or termination of civil legal relations between their participants.

The article draws attention to the peculiarities of the conclusion of deeds, and also considers the difficulties that arise in judicial practice in distinguishing the concept of “deeds” from related concepts.

At the same time, this article analyzes some aspects of judicial practice arising from the problem of understanding and defining unilateral transactions, where it is noted that they include: issuance and cancellation of a power of attorney; acceptance or preservation of the done thing; notification by one co-owner to other co-owners about the sale of their share in joint ownership; property sale proposal; a public promise of a reward for finding a lost thing; drawing up, changing and revoking a will; acceptance of inheritance and rejection of it, etc.

Also, this article takes into account the fact that when considering disputes about the invalidity of transactions, courts need to distinguish between invalid and unconcluded transactions, that is, those that do not have the necessary conditions for their conclusion established by law (for example, there is no agreement on all the essential conditions provided for by law).

In the conclusions, the main ways of improving the conclusion of transactions are proposed, which include the following: economic - the conclusion of transactions is carried out in order to ensure and improve the state of the general economy of the country; political - the conclusion of transactions in civil law between participants in civil legal relations ensures the general well-being of the state and the well-being of society in general; social – the conclusion of transactions between participants in civil legal relations is determined by the social policy of the state, where the legal status of a person and a citizen plays a significant role; legal - the conclusion of transactions in civil law is determined by legal aspects, where transactions are concluded between participants in civil legal relations in accordance with the current provisions of normative legal acts; cultural - it is planned to carry out cultural and educational work, which will involve the implementation of certain measures that will have a positive effect on the improvement of the procedure for concluding transactions between participants in civil legal relations in accordance with the requirements of current legislation.

Key words: deed, social relations, legal fact, improvement procedure, main ways.

Постановка проблеми. У наш час, в складних умовах війни, правочин – є досить важливим елементом для врегулювання суспільних відносин між їх учасниками. Водночас, правочин – це найпоширеніший юридичний факт, з яким закон пов’язує виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин. Термін «правочин» постав новелою у Цивільному кодексі України 2003 р. Відтак, у зв’язку з появою нових формулювань, підходів та оцінювальних категорій у новому ЦК між ним та спеціальним законодавством виникають певні колізії щодо недійсності правочинів, а це призводить до неоднакового тлумачення і застосування судами законодавства у цій сфері. Зазначені фактори є причиною помилок, що допускають суди при розгляді спорів про недійсність правочинів, тому вивчення та узагальнення судової практики вирішення спорів цієї категорії є необхідним.

Загалом, у відповідності до положень чинного законодавства України, можемо відзначити, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов’язків. Так, основні риси правочину, які характеризують його суть є такі, як: юридичний факт – дія, яка відбувається та створює юридичні наслідки за волею суб’єктів цивільного права; правочин – це дія фізичної або юридичної особи; це правомірна дія суб’єктів цивільного права. Неправомірна поведінка, що порушує вимоги законодавства, не є правочином; правочин тягне виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов’язків.

Громадяни та організації здійснюють різноманітні дії та різні види правочинів. Про те, що ці дії мають безпосередньо юридичний характер, часто багато й не знають. Правове регулювання правочинів становить одне із найважливіших інститутів права. Все це далеко не випадково, оскільки цивільний оборот передбачає вчинення громадянами та юридичними особами різного роду правомірних дій, які здатні породжувати, змінювати та припиняти цивільні права та обов’язки через сам факт волевиявлення, навіть не будучи санкціонованими з боку держави. Визнано, що основу правового регулювання у будь-якому суспільстві становить суверенітет держави, яка її реалізує, встановлюючи певний правопорядок у країні.

Стан опрацювання цієї проблематики полягає у тому, що сьогодні існує низка питань, що стосуються укладення правочинів у цивільному праві, які не знайшли однозначного врегулювання в українському законодавстві, у результаті практично часто виникають колізії норм, що у своє чергу веде до активної полеміки. При цьому, основні шляхи удосконалення укладення правочинів, станом на сьогодні, досконало не визначені.

До того ж, дослідженням укладення правочинів у цивільному праві займалися такі науковці, як: С.Я. Фурса, Б.Л. Хаскельберга, С.С. Бичкова, Ю.О. Заїка, О.П. Печений, М.М. Ясинка, Є.І. Фурса, Є.О. Рябоконт, О.О. Первомайський, О.В. Розгон, І.В. Болокан та інші, проте проблематика удосконалення укладення правочинів у наш час потребує подальшого вивчення та опрацювання.

Метою статті – є вивчення та наукове обґрунтування наукових підходів, теоретичних питань та практичних ситуацій, які пов'язані із удосконаленням укладенням правочинів у цивільному праві.

Виклад основного матеріалу. Якщо виходити із загальних оцінок якості та суті правової регламентації суспільних відносин, безпосередньо пов'язаних зі укладенням правочинів у цивільному праві слід звернути увагу на особливості їх укладення. Кожен правочин, який укладається у цивільному праві обумовлений індивідуальними ознаками, що зумовлює його особливості.

Більше того, правочини у цивільному праві, які укладаються сьогодні повинні відповідати вимогам чинного законодавства та вимогам ділового обороту, які мають значення для справи. Ще однією особливістю укладення правочинів у цивільному праві є особливе становище осіб, які їх укладають.

Водночас, труднощі, що виникають у судовій практиці у розрізненні поняття «правочин» від суміжних понять. Правомірність є конститутивною ознакою правочину як юридичного факту. Так, правочин – є правомірний, тобто не заборонений законом, вольова дія суб'єкта цивільних правовідносин, що спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків [1, с. 142].

Мета узагальнення – проаналізувати стан справ із застосуванням судами законодавства при вирішенні спорів про визнання правочинів недійсними, виявити складні та спірні питання у судовій практиці й законодавстві, підготувати пропозиції для забезпечення правильного та однакового застосування судами норм права, а також усунення прогалин у законодавстві. В узагальненні проаналізовано практику розгляду судами цивільних справ за 2023 р. про визнання правочинів недійсними згідно з положеннями нового ЦК.

Доповнюючи положення про те, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, у ст. 16 ЦК міститься досить широкий перелік засобів захисту цивільних прав та інтересів судом, зокрема одним із них є визнання правочину недійсним.

У судовій практиці виникають проблеми із розумінням та визначенням односторонніх правочинів. Вважаємо, що до них можна віднести: видачу та скасування довіреності; прийняття чи збереження зробленої речі; повідомлення одним співвласником інших співвласників про продаж своєї частки у спільній власності; пропозицію про продаж майна; публічну обіцянку винагороди за віднайдення загубленої речі; складення, зміну та скасування заповіту; прийняття спадщини і відмову від неї тощо.

Також при розгляді спорів про недійсність правочинів судам потрібно розмежовувати недійсні та неукладені правочини, тобто такі, в яких відсутні встановлені законодавством необхідні умови для їхнього укладення (наприклад, відсутня згода щодо всіх істотних умов, передбачених законодавством; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для укладення правочину потрібно його передати; не затверджено правочин вищим органом господарського товариства, якщо це передбачено в законі чи статуті товариства; не здійснено державну реєстрацію правочину в разі, коли законом ця обставина визначена як момент його вчинення) [3].

Відповідно, за правилами недійсності правочинів не можна визнавати документи, які за своїм змістом не є правочинами. Вбачається, що до таких документів слід відносити, наприклад, рішення органів державної влади; свідоцтва (про право власності на житло, про право на спадщину, про придбання майна з публічних торгів, державний акт на земельну ділянку, ордер тощо); рішення, записи про реєстрацію (реєстрація домоволодіння, актів громадянського стану); протоколи загальних зборів господарських товариств, рішення загальних зборів громадських об'єднань, розпорядження про реєстрацію за місцем проживання фізичної особи та багато інших документів (акт приймання-передачі, товарний чек).

Встановивши, що правочин є неукладеним, суд на цій підставі залишає позов про визнання правочину недійсним без задоволення. Наслідки недійсності правочину до неукладеного правочину не застосовуються, оскільки вимога про визнання правочину неукладеним не відповідає способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених ст. 16 ЦК [2], відповідно, підстав для його задоволення немає.

Правові наслідки невідповідності змісту правочину законодавству полягають у тому, що зміст правочину становлять права та обов'язки, про набуття, зміну або припинення яких учасники правочину домовилися. Зміст договору чи іншого правочину закріплюється у його статтях (пунктах). Відповідність чи невідповідність правочину вимогам законодавства має оцінюватися судом відповідно до законодавства, яке діяло на момент вчинення правочину (п. 2 постанови Пленуму Верховного суду України (далі – ВСУ) від 06.11.2009 № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними») [4].

Термін «нікчемність правочину», передбачений ЦК, до прийняття цього Кодексу у вітчизняному законодавстві не вживався. Відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК нікчемний правочин є недійсним через його невідповідність вимогам законодавства [2]. Такий правочин недійсний з моменту його вчинення незалежно від того, чи визнав його таким суд. Що ж стосується оспорюваного правочину, то він може бути визнаний недійсним лише за рішенням суду. Варто відзначити, що по собі факт невідповідності правочину вимогам законодавства не є підставою для висновку щодо його недійсності за відсутності відповідного рішення суду. Адже до набрання законної сили рішенням суду про визнання оспорюваного правочину недійсним він вважатиметься дійсним та обов'язковим до виконання сторонами в силу презумпції правомірності, викладеної у ст. 204 ЦК України. Наприклад, у постанові ВСУ від 12.10.2016 у справі № 6–464цс16 зазначено, що оскільки спірні договори міни земельних ділянок укладено в період дії заборони на відчуження земельних ділянок меличних часток (паїв) та з порушенням вимог Закону України від 05.06.2003 № 899-IV «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)», це є підставою для визнання їх недійсним [5].

Таким чином, враховуючи загальні принципи цивільного права, правочини не повинні суперечити положенням законів, галузевих законодавчих актів та нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до Конституції [6].

Якщо неможливо визнати частково виконаний оспорюваний правочин недійсним з моменту його укладення, зі змісту якого випливає, що він може бути припинений лише на майбутнє (наприклад, правовідносини за договорами підряду, надання послуг й ін.), суд у рішенні зазначає про припинення такого правочину на майбутнє [7, с. 89].

Якщо правочин повністю або частково виконаний однією зі сторін, а інша ухиляється від його нотаріального посвідчення, суд відповідно до п. 2 ст. 220 ЦК за вимогою сторони, що виконала правочин (або її правонаступника), може визнати його дійсним. Це правило не застосовується, якщо є передбачене законодавчими актами обмеження (заборона) на здійснення такого правочину або сторони не дійшли згоди щодо всіх істотних його умов. Також слід зазначити, що правила ст. 220 ЦК не поширюються на правочини, які підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації, оскільки момент вчинення таких правочинів відповідно до статей 210, 640 ЦК пов'язується з державною реєстрацією, тому вони є неукладеними і такими, що не породжують для сторін права та обов'язки.

На основі вищевикладеного, можемо виділити такі основні шляхи удосконалення укладення правочинів:

економічні – укладення правочинів здійснюється з метою забезпечення та покращення стану загальної економіки країни;

політичні – укладення правочинів у цивільному праві між учасниками цивільних правовідносин забезпечує загальний добробут держави та добробут суспільства загалом;

соціальні – укладення правочинів між учасниками цивільних правовідносин обумовлене соціальною політикою держави, де правовий статус людини і громадянина відіграє значну роль;

правові – укладення правочинів у цивільному праві зумовлене правовими аспектами, де правочини укладаються між учасниками цивільних правовідносин згідно з чинними положеннями нормативно-правових актів;

культурні – передбачено проведення культурно-просвітницької роботи, де будуть передбачатись здійснення певних заходів, які позитивно вплинуть на удосконалення процедури

укладення правочинів між учасниками цивільних правовідносин згідно вимог чинного законодавства.

Висновки. Отже, основні шляхи удосконалення укладення правочинів виділяємо такі, як: економічні – укладення правочинів здійснюється з метою забезпечення та покращення стану загальної економіки країни; політичні – укладення правочинів у цивільному праві між учасниками цивільних правовідносин забезпечує загальний добробут держави та добробут суспільства загалом; соціальні – укладення правочинів між учасниками цивільних правовідносин обумовлене соціальною політикою держави, де правовий статус людини і громадянина відіграє значну роль; правові – укладення правочинів у цивільному праві зумовлене правовими аспектами, де правочини укладаються між учасниками цивільних правовідносин згідно з чинними положеннями нормативно-правових актів; культурні – передбачено проведення культурно-просвітницької роботи, де будуть передбачатись здійснення певних заходів, які позитивно вплинуть на удосконалення процедури укладення правочинів між учасниками цивільних правовідносин згідно вимог чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Погребняк О.С. До питання про конвалідацію нікчемних правочинів. *Наше право*. 2015. № 3. С. 140–144.
2. Цивільний кодекс України. Прийнятий 16 січня 2004р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Суддя КЦС ВС Василь Крат розповів на вебінарі про практику Верховного Суду щодо визнання правочинів недійсними. Верховний суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/970197/>.
4. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного суду України від 06.11.2009 № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text>.
5. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Постанова Верховного Суду України від 12.10.2016 у справі № 748/1529/13-ц, 6-464цс16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62258116>.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр.
7. Єременко К.О. До питання про правові витоки письмової форми правочину. Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: «Підґрунття формування цивільного законодавства України»: матеріали інтернет-конференції, 7 грудня 2012 р. Одеса: Фенікс, 2012. С. 88–91.